

kelimenin benden daha evvel 1948 yılında E. M. Murzayev tarafından Mogolca olduğu tesbit edildiği meselesini, yeni bir keşif gibi ortaya sürmektedir. Bu bir gerçektir. Ben bu kelimenin Mogolca olduğunu, Mogol lügatlerinde gördüğüm gibi, E. M. Murzayev'den aşağı yukarı altmış-yetmiş yıl daha önce, Efendiyev tarafından da tesbit ve tarif edildiğini elimdeki malzeme ile öğrenmiştim. Nitekim benim "Azeri şivesinde n o h u r ve l a p kelimeleri" adlı makalem üzerinde durulmuş olunsaydı, kelimenin mucitleri ve keşifleri ortaya çıkmış olurdu (bak: Rocznik Orientalistyczny, XVI, s. 180). Ve sayın Yüzbaşıoğlu da, bu bilinen gerçeği tekrara lünüm görmezdi. Zaten kelimenin Azerbaycan şivesindeki bulunuşu ve kullanılışı, basit bir substratum maksulü sayılmaktadır.

Eserin netice bölümünde, elde edilen sonuçlar üzerinde durularak, kısaca bilgiler verilmiştir. Bilhassa ilmî araştırmalarda kullanılması tavsiye edilen terimler üzerinde durulmuştur. Fakat bu terimlerin ilme karşı olan değeri ve seviyesi adam akıllı aydınlatılmamıştır. Yalnız halk ağzından derlenerek, ilim sahasında işlenmesi ileri sürülmüştür. Ayrıca esere bir de "Azerbaycan halk coğrafya terimleri lügati" eklenmiştir. Sözlük olarak eserden faydalanılmasını kolaylaştırdığı için, şüphesiz yeriudedir. Bunlardan bazıları kaynaklar üzerine araştırılmış gibidir. Bazıları ise sade bir kelime olarak kalmıştır. Nihayet eserin sonuna, "edebiyat", yani bibliyografya, eklenmiştir. Hepsisi de rus kaynaklarıdır. Benden bahsettiği halde benim eserimi bibliyografyaya, yazarın tabiriyle "Edebiyat" kısmına, almaya nedense lüzum görmemiştir. Bu ise sayın Yüzbaşıoğlu'nun bileceği bir iş ve metotdur.

A. Caferoğlu

II. SİNTSYAN- UYGUR Muhtar Eyateti.

E. N. Necip, *Uygurca - Rusça lûgat*, Moskova 1968, s. 1-28.

İleride üzerinde duracağım bir çok makale ve araştırmaları ile sahanın bilginlerinden sayılan E. N. Necip'in büyük emekleriyle vücuda getirilen bu sözlük, Doğu Türkistan halklarının beş milyonu aşan Türk uygurlarının, en mühim meselelerinden birini çözümlemiş sayılır. Jeopolitik durumuyla, altıyüz binlik Kazak Türkleri dışında: Tatar, Özbek, Tacik, Kırgız, Mogol ve saire gibi kabileleri de barındıran bu sahadaki kültür karması ile birlikte, dillerin de birbiri üzerindeki tesirleri, elbette sahanın hâkim dili sayılan Uygurca'yı da etkilemekten geri kalmamıştır. Hele eyalet hâkimi Çinlilerin, Uygurlar yanında söz sahibi bulunmaları, Uygurcaya bir çok yeni söz unsurlarının aktarılmasına yol

açmıştır. Yazarın daha 1943 tarihlerindeki Uygur basınının leksik yapısı üzerindeki bir araştırması, bu konunun Uygurca için önemini ortaya koymuştur. Sayın E. Necip Bey, bu noktadan hareket ederek Sözlüğünde tarihi ve şimdiki Uygarcada yerleşmiş bulunan Çince kelimeleri de dikkatle ele almayı ihmal etmemiştir. Bunun için de yazar, sahaya ait bütün matbuatı gözden geçirmiştir. Kısacası sözlük, saha dil ve kültür sahibinin otoriteli kaleminden çıkmıştır.

Yapısı ile Uygur Türkçesi bugünkü Türk şiveleri arasında Güney-Doğu grubuna girmektedir. Tarih yönünden Sarı-Uygur şivesinin bir devamından başka bir şey olmayıp, eski arkaik Uygurca karakterini muhafaza etmiştir. Diğer bir deyimle Sözlük, eski tarihi edebi Uygurcanın, İslâmiyetten önceki devresini yaşatmaktadır. Fakat yazar bugünkü Uygur Türkçesinin taşıdığı yükü de, dikkat nazarına alarak, ele aldığı ana Türkçesini, müstakil bir dil olarak saymaktadır. Ne olursa olsun bence Uygur Türkçesi, Türk dilinin ancak bir şivesi veyahut dialekti olarak ele alınabilir.

Uygur Türkçesi, Necip Beyin de sözlüğünün giriş kısmında belirttiği gibi, gramer ve söz yapısı bakımından, diğer Türk şivelerinden ayrılmaktadır. Hele şivenin Çin tesiri altında kalışı, ister istemez bunu değil yalnız fonetik ve sözlük yönlerinden, sintaksça da ayrı bir cihete itmiştir. Tıpkı Gagauz ve Karaim şivelerinde olduğu gibi.

Türk dilinin tarihi gelişmesinde büyük bir önemi olan Uygurca, yüzyıllardan bu yana durmadan araştırılmıştır. Ancak son zamanlarda gerçek Grameri, Sözlüğü, El kitabı halinde olmak üzere, bazı metinleri müstakil kitap halinde yayınlanmıştır. Bunlar arasında en sağlam araştırmayı, şüphe yoktur ki Sayın E. Necip Bey'in sözlüğü teşkil etmektedir. Ne yazık ki, bazı teknik sebepler yüzünden, yazarın kendisi kadar Doğu Türkistan dostu ve bilgini sayılan Sayın Gunnar Yaring'in, "Doğu Türkçe-İngilizce" lügatinden faydalanılamamıştır.

Sözlük, tertibi, zenginliği ve itibarı bakımından, bu sahaya ait yazılanlardan ayrılmaktadır. Hele kelime sayısı farkı yönünden, evvelkilerle mukayese edilmeyecek kadar zengindir. Ayrıca sözlükte Uygurcaya giren ve yerleşen Çince ile beraber Rusça kelime ve deyimlere de geniş yer verilmiştir. Bu suretle bugünkü Uygur Türkçesi, sözlüğe, noksansız olarak girmiştir.

Sözlük, bazı sebeplerle eski arap hurûfatı ile ele alınmış, yanında kavis içerisinde okunuşu ve telaffuzu da tespit edilmiştir. Bu suretle sözlükten, çeşitli muhitlerin faydalanması kolaylaştırılmıştır. Bu arada eski arap hurûfatı sistemine ihtiyaç nispetinde yeni işaret değiştirilmeleri ve yazı farkları da ilâve edilmiştir. Konson arası "i, ı" sesleri be-

lirtilmemiştir. Yani arap hurûfatı sistemindeki “y” belirtisi bulunan iki nokta kaldırılmıştır. Fakat Uygurcanın fonolojisi, bu hususu da kolayca çözümlenmek imkânındadır.

Söz, kelime zenginliği ve türü bakımından Uygurca cidden çok geniş bir yapıya sahiptir. Örnek olarak birkaçıyla yetineceğim. Nitekim bizim “aldatmak” kelimesi Uygurcada aynı şekilde mevcut olup, bizde bulunmayan “aldımak” tan türetilmiş ve “aldaş” ‘aldatma’; “aldakçı” ‘aldatıcı’; “aldakçılık”; “aldam”, “aldamçak”; “aldakçılık” ve yardımcı fiille türetilmiş diğer bizde mevcut olmayan terimlere ve telaffuzlara rastlanmaktadır. Eski arkaik “olturma” fiili tıpkı Çağataycada olduğu gibi kendisini çeşitli türeyişleri ile muhafaza ettiği gibi, “oturak” şekliyle de ‘yerleşik’ manâsını muhafaza etmiştir. Aynı kökten “oturu” ‘içtima, toplantı’; “oturuşluk” ‘yerleşik’; “oturuk” ‘ev, mesken’ ve emsali, Uygurcanın geniş türetme kabiliyetini ortaya koymaktadır. Aynı kategoriye “ölmürmek” ‘öldürmek’ kelimesi girmektedir. Her ikisi de eski Uygur devri kelime bolluğu yadigârlarından başka bir şey değildir.

Sözlüğün Çince kelimeler kısmı, bizim için de bir araştırma kılavuzu olabileceğine şüphe bırakmamaktadır.

Sözlüğün sonunda, ayrıca bir de coğrafik bazı adlarla, erkek antropimlerine yer verilmiştir. Müstakil başlıklar altına alınan bu bahisler, maalesef çok kıttır. Hele coğrafik adlar pek azdır. Muazzam bir emek mahsulü sayılan sözlük, hiç şüphe yoktur ki eski Türk kültürünü ve ve dilini ortaya koymakla Türkolojiye büyük bir yardımda ve hizmette bulunmuştur.

A. Caferoğlu

E. N. Necip, *Sovremenniy Uygurskiq yazık = Çağdaş Uygur dili*, SSSR İlimler Akademisi, Asya Milletleri Enstitüsü yayınlarından, Moskova 1960, s. 1-133.

Filoloji ilimler Doktoru sayın E. N. Necip, konuştuğu ana şiveyi, müstakil bir dil sayarak, Uygurca ile kolayca aşına olmak üzere, yukarıki gramerimsi etüdünü yayınlamıştır. Küçük bir girişle eski Uygurca hakkında bir kaç kelimeyle izah verdikten sonra, bugünkü Uygurcanın ağızlara ayrılması hadisesi üzerinde durmuştur. Uygurcanın diğer Türk şivelerine nisbetle taşıdığı fonetik özelliklerle, yapısını belirtmiştir. Uygurcanın araştırılması, içerisine aldığı çeşitli diller unsurları, Kitaizm, Arabizm, Neologizm, Farsizm, Rusizm ve saire gibi adlar altında, hep birer konu halinde oldukça kısa bir tarzda izah edilmiştir. Sinonimler, antonimler, tekerrür, ve emsali bahisler içerisinde de Uygurcanın bütün